

บทที่ ๒

ความเป็นมาของกลุ่มยุวพุทธบ้านคำและหลักไตรสิกขา

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอประวัติความเป็นมาของบ้านคำ ประวัติการก่อตั้งกลุ่มยุวพุทธ และ หลักไตรสิกขา

๒.๑ ความเป็นมาของบ้านคำ

จากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุและผู้นำชุมชนในหมู่บ้าน ตลอดจนการค้นคว้าเอกสารรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของบ้านคำ และประวัติการก่อตั้งกลุ่มยุวพุทธ พอสรุปได้ดังนี้

ชาวบ้านคำเดิมนั้นอยู่ที่บ้านท่าช้าง ซึ่งตั้งอยู่ริมห้วย มีน้ำไหลผ่านตลอดทั้งปี ในบริเวณนั้นเป็นป่าไม้หนาทึบและมีฝูงช้างมากมาย สาเหตุที่อพยพย้ายถิ่นฐานนั้น เพราะเมื่อถึงฤดูกาลทำนาฝูงช้างในถิ่นนั้นจะออกมากินข้าวที่ชาวนาปลูกไว้เสียหายหมด และมีโรคระบาดเกิดขึ้นในหมู่บ้านอีกด้วย ชาวบ้านจึงพากันอพยพหนีเพื่อหาที่ทำมาหากินใหม่^๑ จึงเกิดแยกกันออกเป็น ๒ สาย คือ

สายที่ ๑ ได้อพยพจากบ้านท่าช้าง มาตั้งอยู่ที่บ้านหนองจอกน้อย และในกลุ่มนี้ยังได้แยกกันออกไปตั้งหมู่บ้านแห่งใหม่มีชื่อว่าบ้านหนองยาง

สายที่ ๒ ได้อพยพจากบ้านท่าช้างมาตั้งอยู่ที่บ้านโนนม่วง แต่การทำมาหากินไม่สะดวก จึงได้มีพี่น้อง ๒ คน คนพี่ชื่อคำ คนน้องชื่อดำ ได้พากันเดินบุกป่าหาตรวจพื้นที่สำหรับเป็นทำเลเหมาะที่จะตั้งหมู่บ้านได้ จึงพากันเดินผ่านไปเรื่อย ๆ ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ จนกระทั่งได้พบหนองน้ำ แห่งหนึ่ง(ปัจจุบันชาวบ้านเรียก หนองคู)มี “หมากไข่คำ”^๒ อยู่มากมาย และมีน้ำใสเย็น เป็นป่าที่มีต้นไม้ไม่ใหญ่นัก เห็นว่า พอเหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานจึงได้กลับไป

^๑ สัมภาษณ์ พระครูวรธรรมโฆส, เจ้าอาวาสวัดบ้านคำใหญ่, ๑ มิถุนายน ๒๕๕๕

^๒ ไข่คำ มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า วอล์ฟเฟีย กลอโบซ่า [Wolffia globosa Hartog & Plas.] จัดอยู่ในวงศ์ เล็มนาซีอี (LEMNACEAE), ดวงจันทร์ เกรียงสุวรรณ, สารความรู้ทางการเกษตร, [ออนไลน์] http://natres.psu.ac.th/radio/radio_article/radio48-49/48-490047.htm [๓๐ ธันวาคม ๒๕๕๔]

อพยพญาติพี่น้องของตนมาตั้งบ้านอยู่ทางด้านทิศเหนือของหนองน้ำนั้น สาเหตุที่ได้ชื่อว่าบ้านคำ ก็เพราะเดินทางมาถึงที่ตรงนั้นเป็นเวลาพอมีฝน (จวนจะค่ำ) จึงเรียกชื่อบ้านนั้นว่า “บ้านคำ” ^๓

๑) สถานที่ตั้งของหมู่บ้าน

บ้านคำ ตั้งอยู่ที่ ตำบลเมืองสรวง อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด

ลักษณะที่ตั้งและอาณาเขต สภาพภูมิศาสตร์ เป็นที่ราบสูง แห้งแล้ง อากาศร้อน

ทิศเหนือ ติดกับ บ้านหนองหมู

ทิศใต้ ติดกับ บ้านเหล่าหัวภู

ทิศตะวันออก ติดกับ บ้านข่อย

ทิศตะวันตก ติดกับ บ้านเมืองสรวง

มีเนื้อที่ โดยประมาณ ๕,๘๕๕ ไร่ พื้นที่ทำกิน ๕,๐๓๐ ไร่ ที่อยู่อาศัย ๘๓๗ ไร่^๔

จำนวนครัวเรือน ๕๕๖ ครอบครัวย

จำนวนประชากรทั้งหมด ๒,๒๕๗ คน แยกเป็นชาย ๑,๑๕๕ คน หญิง ๑,๑๐๒ คน^๕

๒) ด้านการปกครอง

บ้านคำแบ่งการปกครองออกเป็น ๔ หมู่ ประกอบไปด้วย

หมู่ที่ ๑ (คุ้มป่าม่วง) ผู้ใหญ่บ้านชื่อ นายคุณ ฤทธาพรหม

หมู่ที่ ๑ (คุ้มหนองคูและคุ้มกลาง) ผู้ใหญ่บ้านชื่อ นายสุนทร ฐะระพันธ์

หมู่ที่ ๘ (คุ้มป่ายาง) ผู้ใหญ่บ้านชื่อ นายมานิต สุดชา

หมู่ที่ ๙ (คุ้มนอก) ผู้ใหญ่บ้านชื่อ นายเพลิน การะเกด

๓) ด้านเศรษฐกิจ

ประชาชนส่วนใหญ่ในพื้นที่ทำนาเป็นอาชีพหลัก ส่วนอาชีพเสริม มีการเลี้ยงสัตว์ รับจ้าง และค้าขาย

๔) ด้านคมนาคม

ถนนหลักภายในหมู่บ้านเป็นถนนลาดยางไปตลอดทั้งหมู่บ้าน ส่วนถนนรอบหมู่บ้าน และในซอยต่าง ๆ เป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก เส้นทางหลักในหมู่บ้านเป็นที่สัญจรผ่านไปมา

^๓ พระมหาวิรัตน์ อุตตรา, อนุสรณ์ในงานผูกพัทธสีมา วัดบ้านคำใหญ่, วันที่ ๑๐ – ๑๓ เมษายน ๒๕๒๖, หน้า ๓

^๔ ปรัชญาพล กุดฤทธิ, ประวัติหมู่บ้าน อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด (๒๑ สิงหาคม ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๕

^๕ สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑,๓,๘,๙, ๕ มิถุนายน ๒๕๕๕

ระหว่างบ้านข่อย บ้านหนองหิน บ้านหนองหมู เพื่อเข้าสู่ตัวจังหวัด และเป็นทางเส้นลัดระหว่างอำเภอเมืองสรวง กับ อำเภออาจสามารถ

๕) ด้านสังคมวัฒนธรรมและศาสนา

ชุมชนบ้านคำมีการจัดตั้งกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมเพื่อเป็นการส่งเสริมสุขภาพ และเป็นการแสดงออกถึงความสามัคคีในชุมชน ดังนี้

ชมรมฌาปนกิจสงเคราะห์ จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นการช่วยเหลือญาติผู้เสียชีวิต

ชมรมผู้สูงอายุ เป็นการรวมตัวกันของผู้สูงอายุเพื่อออกกำลังกาย หรือร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่ชุมชนจัดขึ้น

ชมรมคนรักกีฬาบ้านคำ – บ้านหนองหมู เป็นการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชนเพื่อทำการแข่งขันกีฬากันในช่วงฤดูการเข้าพรรษาไปตลอดถึงออกพรรษา

อสม. กลุ่มอาสาสมัคร คอยให้คำปรึกษาด้านสาธารณสุขในชุมชน ทำงานร่วมกันกับโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพชุมชนเพื่อคอยดูแลด้านสุขภาพของคนในชุมชน

อปพร. กลุ่มอาสาสมัคร ที่คอยดูแลความปลอดภัยในชุมชน ทำงานร่วมกับตำรวจ และหน่วยงานของทางเทศบาล

กลุ่มยุวพุทธ เป็นการรวมกลุ่มกันของเยาวชนในหมู่บ้าน เพื่อทำกิจกรรมที่วัดในช่วงฤดูเข้าพรรษา หรือร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่ชุมชนจัดขึ้น

งานประเพณีที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี คือ ออกพรรษานาบุญผะเหวด สงกรานต์ ประชาชนในหมู่บ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ^๖

ผู้วิจัยได้มองเห็นความสำคัญของกลุ่มยุวพุทธ ซึ่งเป็นการรวมตัวกันทำกิจกรรมของเยาวชนในหมู่บ้าน จึงจะได้นำเสนอถึงประวัติความเป็นมา และกิจกรรมต่าง ๆ ที่ได้ร่วมกันจัดทำขึ้นต่อไป

๒.๑.๑ ความเป็นมาของกลุ่มยุวพุทธบ้านคำ

กลุ่มยุวพุทธบ้านคำใหญ่ ได้จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ในเบื้องต้นใช้ชื่อว่า ยุวพุทธิกะสมาคมแห่ง ต.หนองผือ อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด โดยมีจุดประสงค์เพื่อชักนำเยาวชนให้เข้าวัดเพื่อศึกษาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่เยาวชนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ปลูกฝังศีลธรรมและวัฒนธรรมอันดีแก่เยาวชน ให้เยาวชนรู้จักบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ ศึกษาในหลักศาสนาพิธีต่าง ๆ เช่น การอาราธนาศีล การอาราธนาธรรม การอาราธนา

^๖ สัมภาษณ์ นายหนูพร ชูระพันธ์, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๓, ประธานชมรมฌาปนกิจสงเคราะห์ บ้านคำ – บ้านหนองหมู, ๕ มิถุนายน ๒๕๕๕

พระปริตร การทำวัตรเย็น หรือพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นการปลูกฝังให้เยาวชนมีความใกล้ชิดกับพระสงฆ์ เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาเยาวชนให้เป็นคนดีของชุมชน และของชาติ โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งอยู่ ๕ ข้อ คือ

๑. เพื่อให้เยาวชนรู้จักพุทธศาสนาตามวัยของตน.
๒. เพื่อปลูกฝังศีลธรรมและวัฒนธรรมอันดีแก่เยาวชน.
๓. เพื่อให้เยาวชนรู้จักดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา.
๔. เพื่อให้เยาวชนรู้จักบำเพ็ญกุศลสาธารณะประโยชน์.
๕. เพื่อให้เยาวชนรู้จักพิธีกรรมต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาและได้คำใช้ในพิธีกรรมนั้น เช่น คำบูชาพระรัตนตรัย ทำวัตรเช้าทำวัตรเย็นและอาราธนาต่าง ๆ เป็นต้น.^๓

การจัดกิจกรรมของกลุ่มยุวพุทธนั้นใช้ศาลาการเปรียญวัดบ้านคำใหญ่เป็นที่จัดกิจกรรมในช่วงเข้าพรรษา

ปัจจุบันนี้มีสมาชิกจำนวน ๑๑๓ คน แยกเป็นชาย ๖๗ คน หญิง ๔๖ คน และแบ่งเป็นคุ้มได้ ๕ คุ้ม ดังนี้

- ๑) คุ้มป่าม่วง มีสมาชิกจำนวน ๓๔ คน แยกเป็นชาย ๑๕ คน หญิง ๑๙ คน
- ๒) คุ้มหนองคู มีสมาชิกจำนวน ๑๔ คน แยกเป็นชาย ๘ คน หญิง ๖ คน
- ๓) คุ้มกลาง มีสมาชิกจำนวน ๑๕ คน แยกเป็นชาย ๑๐ คน หญิง ๕ คน
- ๔) คุ้มนอก มีสมาชิกจำนวน ๒๐ คน แยกเป็นชาย ๑๒ คน หญิง ๘ คน
- ๕) คุ้มป่ายาง มีสมาชิกจำนวน ๓๐ คน แยกเป็นชาย ๑๘ คน หญิง ๑๒ คน

การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มยุวพุทธบ้านคำนั้น ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อดำเนินงานประกอบไปด้วย

๑. ประธาน
๒. รองประธาน ๒ คน
๓. เลขานุการ และผู้ช่วยเลขานุการ
๔. เจริญญิก และช่วยเจริญญิก
๕. ประชาสัมพันธ์ และผู้ช่วยประชาสัมพันธ์
๖. ปฏิคมและผู้ช่วย
๗. หัวหน้าคุ้ม ๑ คน รองหัวหน้าคุ้ม ๒ คน
๘. คณะกรรมการกลาง ๑๐ คน

^๓ พระมหาวิรัตน์ อุตตรา, บันทึกการจัดตั้งกลุ่มยุวพุทธ, ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๓.

คณะกรรมการมีวาระดำรงตำแหน่ง ๑ ปี โดยมีเจ้าอาวาสวัดป่าคำใหญ่ ประธานที่
ปรึกษากลุ่มยุวพุทธ เป็นผู้แต่งตั้ง

กิจกรรมของกลุ่มยุวพุทธที่จัดในช่วงฤดูเข้าพรรษา มีดังนี้

๑. ตอบปัญหาความรู้ทั่วไป
๒. ตอบปัญหาธรรมะ
๓. ตอบปัญหาข่าว
๔. เกมพรายกระซิบ
๕. เกมใบ้สุภาษิต
๖. การประกวดค้นเทียนสาวงาม

นอกจากนี้กลุ่มยุวพุทธยังได้ร่วมบำเพ็ญสาธารณประโยชน์อื่น ๆ เช่น งานศพ การ
พัฒนาหมู่บ้าน งานกีฬา และงานประเพณีต่าง ๆ ที่ชุมชนได้จัดขึ้น

การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มยุวพุทธนั้นผู้วิจัยจะได้นำเสนอเป็นสองช่วง ดังนี้

ในช่วงแรกการจัดกิจกรรมจะมีแต่ในเฉพาะช่วงฤดูเข้าพรรษา ตลอดไปจนถึงออก
พรรษา ระยะเวลาในการดำเนินกิจกรรม ๓ เดือน มีวิธีการดำเนินกิจกรรมดังนี้ ในวันโกน ๘,๑๔
ค่ำ ตอนกลางคืน คนหนุ่มสาวจะมาไหว้พระสวดมนต์ (หนุ่มสาวที่เข้าร่วมกิจกรรมในยุคนี้อายุ
ประมาณ ๑๕ ปี ขึ้นไป แต่ไม่เกิน ๓๐ ปี) หลังจากนั้นจะมีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ตอบ
ปัญหาความรู้ทั่วไป ปัญหาธรรมะ ปัญหาข่าว เพื่อเสริมปัญญา โดยแบ่งเป็นคุ้ม ในบ้านคำแบ่ง
ออกเป็น ๕ คุ้ม ได้แก่ คุ้มปาม่วง คุ้มหนองคู คุ้มกลาง คุ้มนอก คุ้มป่ายาง ให้แต่ละคุ้มส่งตัวแทน
เข้าแข่งขัน หรือจับกลุ่มกันทั้งคุ้ม เพื่อตอบปัญหา ส่วนในวันพระ ๘,๑๔,๑๕ ค่ำ ไม่มีการจัด
กิจกรรมต่าง ๆ มีเพียงการสวดมนต์ไหว้พระเท่านั้น แต่ในวันนี้จะเป็นการสวดมนต์ยาวซึ่งต่างจาก
วันโกน^๔

ในช่วงหลังนั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดกิจกรรมเพื่อให้เหมาะกับยุคสมัย แต่
ก็ยังคงวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งกลุ่มยุวพุทธไว้เหมือนเดิมในการดำเนินกิจกรรมในช่วง
เข้าพรรษา ตลอดไปจนถึงออกพรรษานั้น เดิมเมื่อถึงวันโกน ๘,๑๔ ค่ำ ตอนกลางคืน คนหนุ่มสาว
จะมาไหว้พระสวดมนต์ แต่ในปัจจุบันได้เปลี่ยนเป็นวันศุกร์ เนื่องจากเยาวชนที่มาร่วมกิจกรรม
ส่วนใหญ่เป็นนักเรียน นักศึกษา (ซึ่งมีอายุระหว่าง ๑๒ – ๑๘ ปี) ในวันศุกร์ตอนกลางคืนเยาวชน
คนหนุ่มสาวจะมาไหว้พระสวดมนต์ หลังจากนั้นจะมีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ตอบปัญหา
ความรู้ทั่วไป ปัญหาธรรมะ ปัญหาข่าว เพื่อเสริมปัญญา และได้เพิ่ม กิจกรรมอื่น ๆ เข้ามาอีกคือ
เกมพรายกระซิบ เกมใบ้สุภาษิต การประกวดค้นเทียนสาวงาม โดยแบ่งเป็นคุ้ม ซึ่งในบ้านคำนี้จะ

^๔ สัมภาษณ์ พ่อจำปี ฤทธาพรหม, ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านคำ, ๑๐ มิถุนายน ๒๕๕๕

แบ่งออกได้ ๕ คຸ້ມ คือ คຸ້ມปาม่วง คຸ້ມหนองคู คຸ້มกลาง คຸ້มนอก คຸ້มปายาง ให้แต่ละคຸ້มส่งตัวแทน เข้าแข่งขัน หรือจับกลุ่มกันทั้งคຸ້ม เพื่อตอบปัญหา หรือทำกิจกรรมร่วมกันทั้งในวัดและงาน ส่วนรวมเกิดขึ้น เช่น งานศพ การพัฒนาชุมชน งานประเพณีลอยกระทง งานแข่งขันกีฬา ของ ชุมชน จากที่กล่าวมาผู้วิจัยจะนำข้อมูลไปประกอบการวิเคราะห์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องในบทต่อไป^๕

๒.๑.๒ ความรู้ความเข้าใจเรื่องไตรสิกขาของกลุ่มยุวพุทธบ้านคำ

ไตรสิกขา เป็นหลักการศึกษาในพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เป็นหลักธรรม สำหรับพัฒนาชีวิต ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สืบทอดต่อเนื่องใน ด้านต่าง ๆ ของสังคม ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ ทั้งด้านองค์ ความรู้ และด้านพัฒนาชีวิตและสังคม การฝึกอบรมหรือพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขานั้นใน พระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักการศึกษาไว้ ๓ ประการ ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา

๑. ศีล คือ ความมีระเบียบในการดำเนินชีวิต

๒. สมาธิ หมายถึง การฝึกฝนอบรมจิตใจให้สงบแน่วแน่มั่นคง

๓. ปัญญา ได้แก่ การมีความรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง^๖

แต่ถ้าแยกออกไปโดยเน้นด้านภายนอกสำหรับคฤหัสถ์ก็เป็นทาน ศีล ภาวนา ซึ่งเรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในพระพระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ คือ

๑. บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน

๒. บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล

๓. บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนา”^๗

บุญกิริยาวัตถุ มาจาก บุญกิริยา + วัตถุ แยกอธิบายความหมายได้ดังนี้ (๑) บุญกิริยา หมายถึงการ ตั้งใจบำเพ็ญบุญ (๒) วัตถุ หมายถึงที่ตั้งหรือเหตุให้เกิดอานิสงส์ต่าง ๆ ดังนั้น บุญ กิริยาวัตถุ จึงหมายถึง การบำเพ็ญบุญอันเป็นเหตุให้เกิดอานิสงส์^๘ พระพรหมคุณาภรณ์^๙ ได้ให้

^๕ สัมภาษณ์ พระครูวรธรรโมภาส, เจ้าอาวาสวัดบ้านคำใหญ่, ๑ มิถุนายน ๒๕๕๕

^{๖๖} พระพรหมคุณาภรณ์, *ปฏิบัติธรรมคืออย่างไร*, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.dharma gateway.com/monk/preach/lp-prayuth/lp-prayuth-33.htm> [๒๐ มกราคม ๒๕๕๕]

^{๖๗} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๕๔

^{๖๘} อ.อ.อ. (ไทย) ๓/๓๖/๒๕๕๖-๒๕๕๗

^{๖๙} พระพรหมคุณาภรณ์, *ก้าวไปในบุญ*, ครั้งที่ ๕๕, กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวการพิมพ์, ๒๕๕๑,

ความหมายไว้ว่า บุญ มาจากภาษาบาลีว่า ปุญญะ แปลว่า ชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ คือ การกำจัดสิ่งเศร้าหมองที่เรียกว่ากิเลสทั้งหลายออกไป พระธรรมกิตติวงศ์^{๑๔} ได้ให้ความหมายไว้ว่า บุญ คือ ความดี ความถูกต้อง ความสะอาด ธรรมดา ธรรมดา เมื่อทำแล้วเป็นเหตุให้ผู้ทำมีจิตใจสบาย มีความสุข การกระทำที่จัดเป็นบุญ ได้แก่ การทำกุศลกรรมคือกรรมดี มีทาน ศีล ภาวนา ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า บุญสิกขา หลักบุญสิกขา มีสาระสำคัญ ดังนี้

๑. ทาน คือ การให้ การเผื่อแผ่แบ่งปัน เพื่อช่วยเหลือกัน เพื่อยึดเหนี่ยวสังคม และเพื่อส่งเสริมความดีงามและการทำสิ่งที่ดี ทานเป็นเครื่องส่งเสริมการอยู่ร่วมในสังคมให้เป็นไปด้วยดีมีระเบียบมั่นคงยิ่งขึ้น พร้อมกันนั้นก็เป็นที่ฝึกหัดขัดเกลาทั้งพฤติกรรมภายนอกทางกาย วาจา และฝึกฝนอบรมจิตใจให้เจริญยิ่งขึ้นไปในคุณธรรม และความเอื้ออ้อมเบิกบานผ่องใส

๒. ศีล คือ ความมีระเบียบในการดำเนินชีวิต และในการอยู่ร่วมสังคม ความมีวินัย การปฏิบัติตามกฎเกณฑ์กติกาในการอยู่ร่วมกัน เพื่อให้มีความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม ชีวิตและสังคมจะได้เรียบร้อยราบรื่นไม่สับสนวุ่นวาย เป็นฐานรองรับความมีสันติสุขของสังคม

๓. ภาวนา คือ การฝึกอบรมหรือการเจริญหรือการทำให้เป็นให้มีขึ้นมา และพัฒนาให้กองงามบริบูรณ์ การภาวนาในระดับที่เราต้องการในที่นี้แยกเป็น ๒ อย่าง คือ จิตตภาวนา การฝึกอบรมจิตใจอย่างหนึ่ง และปัญญาภาวนา การฝึกอบรมปัญญ่อีกอย่างหนึ่ง

ทาน ศีล ภาวนา นี้ ท่านมุ่งสำหรับคฤหัสถ์ ดังนั้น บุญสิกขาจึงเน้นข้อปฏิบัติขั้นต้นๆ หรือขั้นพื้นฐาน คือ ทานเน้นที่อามิสทาน ได้แก่ การให้วัตถุ ศีล เน้นที่ศีล ๕ หรือขยับขึ้นไปเป็นศีล ๘ ส่วนภาวนาเน้นในด้านความเมตตาภาวนา คือ การเจริญเมตตาหรือไมตรี ที่จะเป็นพื้นฐานแห่งสันติสุขของสังคม ถ้าสามารถทำให้มากกว่านั้นก็ขยายออกไปสู่จิตตภาวนา และปัญญาภาวนาต่อไป^{๑๕}

ทั้ง ๒ ชุด คือ ทาน ศีล ภาวนา ที่กล่าวมาแล้ว กับ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่จะกล่าวในหัวข้อต่อไปนี้เป็นเรื่องเดียวกัน แต่แยกเพื่อให้เห็นจุดเน้นที่ต่างกัน สำหรับคฤหัสถ์จะเน้นด้านนอกจัดเป็นทาน ศีล ภาวนา เป็นการเน้นด้านหยาบ แต่สำหรับพระสงฆ์จะเน้นด้านในวางหลักเป็น ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นการเน้นด้านในคือด้านละเอียด

กลุ่มยุวพุทธบ้านคำ ได้นำหลักของ ทาน ศีล ภาวนา อันเป็นหลักของไตรสิกขามาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตในด้านต่างๆ เช่น ในด้านศาสนา มีการรวมกลุ่มกันไปทำบุญที่วัด

^{๑๔} พระธรรมกิตติวงศ์, (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. ๙ ราชบัณฑิต, พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด, พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑. หน้า ๔๖๖

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์, *ปฏิบัติธรรมคืออย่างไร*, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.dharma-gateway.com/monk/preach/lp-prayuth/lp-prayuth-33.htm> [๒๐ มกราคม ๒๕๕๕]

เป็นประจำ โดยร่วมกับทางโรงเรียนจัดกิจกรรมวันเสาร์เข้าวัดเพื่อให้ นักเรียนได้มีโอกาสทำบุญ เป็นการชักนำเยาวชนให้หันมาสนใจในการทำมาดี^{๑๖} นอกจากการให้ทานด้วยการทำบุญตักบาตรแล้วยังได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมสวดมนต์ไหว้พระในตอนเย็นในช่วงฤดูเข้าพรรษาเป็นการมาเรียนรู้ในหลักของไตรสิกขา เพราะในขณะที่สวดมนต์ทำให้มีสมาธิ ตั้งใจกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัยเพื่อเป็นการระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ตลอดถึงการได้เจริญสมาธิภาวนาเพื่อให้จิตใจสงบ ซึ่งเป็นการปฏิบัติธรรมตามหลักไตรสิกขา หรือบุญสิกขา ๓ ประการอย่างถูกต้อง เพื่อที่จะเข้าถึงชีวิตที่ดีงามมีความสุขที่แท้จริง โดยการศึกษาเพื่อเข้าถึงธรรมและความสุขทั้ง ๓ ระดับ คือหลักไตรสิกขาในระดับ สิล สมาธิ และปัญญา ดังที่จะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป

๒.๒ ไตรสิกขา

๒.๒.๑ หลักไตรสิกขา

ไตรสิกขา เป็นหลักการศึกษาในพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เป็นหลักธรรมสำหรับพัฒนาชีวิต ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สืบทอดต่อเนื่องในด้านต่าง ๆ ของสังคม ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ ทั้งด้านองค์ความรู้ และด้านพัฒนาชีวิตและสังคม การฝึกอบรมหรือพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขานั้นในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักการศึกษาไว้ ๓ ประการ ดังปรากฏใน สิกขาสูตร ความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สิกขา ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑. อริสิลสิกขา

๒. อริจิตตสิกขา ๓. อริปัญญสิกขา”^{๑๗}

สิกขา ตามความหมายของพระพุทธเจ้า เป็นการกระทำจริงๆ ตามหลักที่เป็นการบังคับตนเองในส่วนที่เสื่อมเสีย ทางกาย วาจา เรียกว่า สิลสิกขา ส่วนทางใจ เรียกว่า จิตตสิกขา คือ การบังคับจิตของตนให้อยู่ในความต้องการของตน ภายในขอบเขตของวิสัยที่บังคับได้ และสุดท้ายคือการบังคับในส่วนที่เกี่ยวกับความรู้สึกลึกซึ้งของตน จนแทบตลอดในข้อปัญหาของชีวิตหรือที่จำเป็นแก่ชีวิตเรียกว่า ปัญญาสิกขา เรียกกันง่ายๆว่า สิล สมาธิ ปัญญา^{๑๘} ซึ่งมีผู้รู้ทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายและความสำคัญไว้ดังที่ พระพุทธโฆสะจารย์^{๑๙} ได้อธิบายไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค

^{๑๖} สัมภาษณ์ นางดวงจันทร์ พินตร, ครูโรงเรียนชุมชนบ้านคำ, ๘ มิถุนายน ๒๕๕๕

^{๑๗} อ.จ.ก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๒

^{๑๘} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

^{๑๙} พระพุทธโฆสะจารย์, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔, ๕- ๑๒

ว่า ไตรสิกขาเป็นทั้งหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อให้สามารถล่วงพ้นจากอบาย โดยมีหลักปฏิบัติ ๓ ขั้นที่เรียกว่าไตรสิกขา หรือสิกขา ๓ อย่าง

ขั้นที่ ๑ เรียกว่า สิล หมายถึง การประพฤติปฏิบัติประพฤติตามหลักทั่ว ๆ ไป ที่มีหลักอยู่ว่า ไม่เป็นการทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ไม่ทำตนให้เดือดร้อนในการที่เกี่ยวข้องกันอยู่เป็นสังคมมนุษย์ หรือเกี่ยวข้องกันภายในครอบครัวหรือแม้ที่สุดเกี่ยวข้องกับสิ่งของเครื่องใช้สอยต่าง ๆ ที่เป็นของจำเป็นแก่ชีวิตซึ่งทั้งหมดนั้น เราจะต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง ในลักษณะที่จะไม่เกิดโทษหรือเกิดอันตรายขึ้นจากสิ่งเหล่านี้ ข้อปฏิบัติเหล่านี้ ในขั้นนี้เรียกว่า สิล ถ้าเรียกเต็มทีก็เรียกว่า สิลสิกขา แปลว่า สิ่งที่ควรศึกษา หรือควรอบรมที่เป็นขั้นสิล

สิกขาขั้นที่ ๒ ที่สูงขึ้นไปอีก เรียกว่า สมาธิ ข้อนี้ได้แก่การที่ผู้นั้นสามารถบังคับจิตใจของตัวไว้ได้ในสภาพที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์มากที่สุดตามที่ตนต้องการ พระพุทธองค์ทรงแสดงลักษณะของจิตด้วยคำอีกคำหนึ่งซึ่งเป็นคำสำคัญที่สุด คือคำว่า กัมมณิโย แปลว่า สมควรแก่การทำงาน และคำนี้เป็นคำสุดท้ายที่ทรงแสดงลักษณะของจิตที่เป็นสมาธิ เพราะฉะนั้นขอให้เข้าใจคำว่า สมาธิ ๆ นี้ว่ามีความมุ่งหมายถึงการบังคับจิต สามารถบังคับจิตให้ตั้งอยู่ในภาวะที่พร้อมที่สุดที่จะทำการงานในทางจิต สิ่งนี้เรียกว่าสมาธินี้ท่านเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า จิตตสิกขา แปลว่า สิ่งที่ควรศึกษาหรืออบรมทางบังคับจิต หรือเกี่ยวกับจิต จัดเป็นสิกขาข้อที่ ๒ ต่อจากสิลสิกขา.

ส่วนสิกขาขั้นที่ ๓ นั้น เรียกว่าปัญญาสิกขา สิกขาคำนี้หมายถึงการฝึกฝนอบรม ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจอันถูกต้องและสมบูรณ์ที่สุดในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง ความหมายของเรื่องนี้สำคัญอยู่ตรงที่คำว่า ตามเป็นจริง หรือตามที่พระบาลีว่า ยถาภูตัง แปลว่า ตามที่มันเป็นจริง คนเราตามปกติไม่สามารถรู้อะไร ๆ ให้ถูกต้องตามที่เป็นจริง คือมักถูกต้องแต่ตามที่เราเข้าใจเอาเอง หรือสมมติกันโดยมากมันจึงไม่ใช่ตามที่มันเป็นจริง หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือไม่สมบูรณ์ด้วยเหตุนี้ทางพระพุทธศาสนาจึงมีระเบียบปฏิบัติที่เรียกว่า ปัญญาสิกขา ขึ้นอีกส่วนหนึ่ง เป็นส่วนสุดท้ายสำหรับจะได้ฝึกอบรมให้เกิดความเข้าใจ และความเห็นแจ้งในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริงและโดยสมบูรณ์.^{๒๐} สอดคล้องกับองค์ประกอบแห่งการดำเนินชีวิต ของมนุษย์ ที่มี ๓ ด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เรียกว่า ไตรสิกขา ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

๑. สิล คือ การฝึกฝนพัฒนาด้านพฤติกรรม หมายถึง การพัฒนาพฤติกรรมทางกาย และวาจา ให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง มีผลดี สิ่งแวดล้อมที่เราเกี่ยวข้องสัมพันธ์ มี ๒ ประเภท คือ

(๑) สิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ เพื่อนมนุษย์

^{๒๐} พุทธทาสภิกขุ, คู่มือมนุษยสัมพันธ์สมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๕) หน้า ๗๐ – ๗๔

(๒) สิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ได้แก่ ปัจจัย ๔ เครื่องใช้วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งเทคโนโลยี และสิ่งทั้งหลายที่มีในธรรมชาติ

๒. สมาธิ หมายถึงการฝึกฝนพัฒนาในด้านจิตใจ มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจิตใจ เป็นฐานของพฤติกรรม เนื่องจากพฤติกรรมทุกอย่างเกิดขึ้นจากความตั้งใจ หรือ เจตนาและเป็นไปตามเจตจำนงและแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลัง ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนา ให้ดีงามแล้ว ก็จะควบคุมดูแลและนำพฤติกรรมไปในทางที่ดีงามด้วย แม้ความสุข ความทุกข์ในที่สุดก็อยู่ที่ใจ

๓. ปัญญา หมายถึง การพัฒนาปัญญา ซึ่งมีความสำคัญสูงสุด เพราะปัญญาเป็นตัว นำทาง และควบคุมพฤติกรรมทั้งหมด ปัญญาเป็นตัว ปลดปล่อยจิตใจ ให้ทางออกแก่จิตใจ เช่น เมื่อจิตใจอึดอัดมีปัญหาคิดตันอยู่ พอเกิดปัญญารู้ว่าจะทำอย่างไร จิตใจก็โล่งเป็นอิสระได้ การพัฒนาปัญญา เป็นเรื่องกว้างขวาง แยกออกไปได้หลายด้าน และมี หลายขั้นหลายระดับ

การศึกษา ๓ ด้านที่เรียกว่าไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา^{๒๐} เป็นหลักใหญ่ของพระพุทธศาสนา เป็นระบบและเป็นกระบวนการทั้งหมดของการพัฒนาคน จากหลักไตรสิกขานี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักธรรมและข้อธรรมแยกย่อยออกไปมากมาย อย่างที่เรามักเห็นหรือได้ยินเป็นหมวดๆ หรือเป็นชุด ๆ มี ๓ ข้อบ้าง ๔ ข้อ บ้าง ๕ ข้อบ้าง ฯลฯ หลักธรรมแต่ละหมวด แต่ละชุดเหล่านั้น ก็คือข้อปฏิบัติเพื่อการพัฒนาชีวิตพัฒนาสังคมในขั้นตอน หรือในส่วนปลีกย่อยต่างๆ แต่ละหมวด แต่ละชุดมักจะมีสาระบางส่วนของไตรสิกขา ครอบทั้ง ๓ อย่าง ประสานหรือ บูรณาการกันอยู่ในลักษณะใดลักษณะหนึ่งตามความเหมาะสมกับกรณีนั้นๆ^{๒๑}

สรุปความได้ว่า ไตรสิกขา เป็นหลักการศึกษาในทางพระพุทธศาสนาเพื่อนำมาฝึกพัฒนาตนเอง เริ่มต้นจากการรักษาศีล เพื่อขัดเกลาพฤติกรรมของตนเอง รวมถึงฝึกหัดการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลประทั้งต่อตนเองและผู้อื่น กระบวนการสำคัญในการศึกษาอยู่ที่การเรียนรู้ปรากฏการณ์ในใจตนเองมีจิตตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว จนเกิดปัญญาเข้าใจธรรมชาติแห่งชีวิต นำไปสู่การวางใจต่อชีวิตและการจัดการกับชีวิตนั้น ได้อย่างเหมาะสม

๒.๒.๒ ความหมายของไตรสิกขา

คำว่า “ไตรสิกขา” แยกศัพท์ออกเป็น “ไตร” กับ “สิกขา” คำว่า ไตร หรือตรี (ภาษาอังกฤษ= Three) เป็นภาษาสันสกฤตแปลว่า ๓ ตรงกับภาษากรีกว่า Tri ตรงกับภาษาละตินว่า Tres ตรงกับภาษามคธหรือบาลีว่า ตี หรือ เต ซึ่งก็แปลว่า ๓ เช่นกัน ส่วนคำว่า สิกขา เป็นภาษามคธหรือภาษาบาลี แปลว่า “ข้อที่ฟังหรือข้อที่ด้องศึกษาและปฏิบัติ” ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนา พัฒนาคณและสังคม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา :

<http://board.dsserver.org/e/easydharma/00000297.html> [๒๐ มกราคม ๒๕๕๕]

“ศึกษา”^{๒๒} ภาษาไทยนำมาใช้เป็นศึกษาหลักไตรสิกขามาในพระสูตรต้นตปิฎก ที่มณิกาย ปาฏิกวรรค และ อังคุตรนิกาย ติกนิบาต^{๒๓}

ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ได้ให้ความหมายของไตรสิกขาว่า เป็นข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา ๓ ประการ เพื่อฝึกหัดอบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน^{๒๔}

ส่วนคำว่า **ติ** หรือ **ไตร** นั้น หมายถึง องค์ประกอบ ๓ ประการ คือ อริสัจไตรสิกขา, อริจิตสิกขา, อริปัญญาสิกขา^{๒๕} หรือ สิล สมาธิ ปัญญา

การฝึกอบรมทั้ง ๓ ด้าน จึงมีวัตถุประสงค์โดยรวมเพื่อการทำลายกิเลสอันเป็นเครื่องเศร้าหมองของบุคคล ดังที่พระพุทธองค์ทรงดำรัสว่า “สำหรับบุคคลผู้ตั้งอยู่ตลอดเวลาหมั่นศึกษา ไตรสิกขาทั้งกลางวันและกลางคืน น้อมจิตเข้าหาณิพพาน อาสวะทั้งหลาย ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้”^{๒๖}

เพื่อให้เข้าใจความหมายของไตรสิกขามากยิ่งขึ้นผู้วิจัยจึงรวบรวมคำอธิบายจากวรรณกรรมชั้นรองลงมาซึ่งอาจารย์และนักวิชาการร่วมสมัยได้ขยายความเพิ่มเติมจากพระ ไตรปิฎก มาแสดงไว้ ดังต่อไปนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕^{๒๗} ได้ให้ความหมายของไตรสิกขาว่า “ไตรสิกขา หมายถึงสิกขา ๓ คือ สิล เรียกว่า สิลสิกขา สมาธิ เรียกว่า จิตสิกขา และปัญญา เรียกว่า ปัญญาสิกขา.” สอดคล้องกับพุทธทาสภิกขุ^{๒๘} ซึ่งได้อธิบายว่า การศึกษา ในภาษาไทยหมายถึง การศึกษาเล่าเรียน ซึ่งตรงกับคำว่า สิกขา ในพระพุทธศาสนา หมายถึง การปฏิบัติ ได้รับปริญญาคือ สิ้นราคะ สิ้นโทสะ สิ้นโมหะ ผลของการปฏิบัติสิกขาเป็นอย่างนั้น การปฏิบัติอย่างนั้นก็เพื่อความรอดจากสิ่งอันไม่พึงปรารถนา สิ่งใดที่เป็นความทุกข์ทรมาน ความยุ่งยากลำบากแก่จิตใจก็เรียกว่า

^{๒๒} พระมหาบรรจง จันทคุโต (แผ่นทอง), “คุณภาพการจัดการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนตามหลัก ไตรสิกขา:กรณีศึกษา ศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวินายกวิทยาลัยสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^{๒๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๐๐ ; อ.จ.ต. (ไทย) ๒๐/๕๒๑/๒๕๕.

^{๒๔} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖) , หน้า ๑๐๗.

^{๒๕} จ.ม. (ไทย) ๒๕/๑๐/๔๘.

^{๒๖} จ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๒๖/๑๐๓.

^{๒๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐), หน้า ๔๘๔.

^{๒๘} พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาสมบูรณ์แบบคือวงกลมที่ล้อมครองโลกถึงที่สุด, (กรุงเทพมหานคร : อุษากการพิมพ์, ๒๕๔๕) , หน้า ๑๘๕-๑๘๖.

อันไม่พึงปรารถนา แก่ใจด้วยการศึกษาเป็นการพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดีงามถูกต้อง ทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็นมรรค เป็นทางดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่ถูก ต้องดีงามของมนุษย์ ต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตน คือ สิกขามรรคกับสิกขาจึงประสานเป็นอันเดียวกัน^{๒๙} แม้ในอริยมรรคมีองค์ ๘ แต่นำมาพูดในฐานะที่เป็นระบบฝึกฝนอบรม เมื่อจัดเป็นระบบฝึกฝนอบรมก็จะฝึกฝนสามมิติ เท่านั้นคือ ทางด้านปัญญาทางด้านศีล ทางด้านจิตทางด้านปัญญา เป็นเรื่องทางความรู้ ความเข้าใจแนวคิด ค่านิยมที่ถูกต้องทางด้านศีล การควบคุมพฤติกรรม ทางกาย ทางวาจาให้อยู่ในกรอบ สอดคล้องกับความรู้ ความเข้าใจทางด้านจิต เป็นการพัฒนาจิตให้มีสมาธิ พัฒนาจิตให้มีความเพียร พัฒนาจิตให้มีสติ ดังนั้น ศีล สมาธิปัญญา ๓ องค์ประกอบนี้เป็น ๓ มิติ ต้องทำไปด้วยกัน เรื่องเดียวกันทำไปด้วยกัน เพื่อจุดประสงค์เดียวกัน จึงตรัสรวมกัน ไม่ได้หมายความว่าต้องทำศีลก่อนให้สมบูรณ์ แล้วต้องมาทำสมาธิ ทำสมาธิสมบูรณ์แล้วมาทำปัญญา” กระบวนการศึกษาตามหลักของไตรสิกขานั้น มีลักษณะเด่นและใช้เป็นทฤษฎีทางการจัดกระบวนการเรียนการสอน เป็นข้อ ๆ คือ

๑. ผู้ที่ศึกษาตามกระบวนการศึกษาของหลักไตรสิกขา ต้องปฏิบัติหัดอบรมตนด้วยตนเอง ศีล สมาธิ ปัญญา จะไม่เกิดอย่างแท้จริงจากการฟัง การอ่าน การอ่าน การดู หรือการบอกเล่า ห้องเรียน รู้ด้วยการกระทำ เรียนรู้ด้วยการคิด การควบคุม เรียนรู้ด้วยความอดกลั้น อดทนข่มใจและเรียนรู้ด้วยวิริยะอุตสาหะความสำเร็จของการศึกษาแต่ละระดับนั้น ผู้ศึกษานั้นย่อมวัดและรู้ด้วยตนเองไม่มีผู้ใดประเมินให้ได้

๒. เรื่องจาก ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นระบบการฝึกหัดอบรมที่ต้องสามารถ ละสิ่งที่ควรละ และเจริญสิ่งที่ควรเจริญ ผู้ที่ศึกษาจึงต้องได้รับการแนะนำสั่งสอนจากกัลยาณมิตรก่อน แต่จะหยุดเพียงนั้น ไม่ได้ ต้องรู้จักคิดและใช้ปัญญาฝึกฝนไปที่ละขั้น จนสามารถวินิจฉัยแยกแยะสิ่งดีสิ่งชั่ว แล้วละเว้นสิ่งชั่วเพิ่มพูนสิ่งที่ชอบธรรม และจิตใจที่ผ่องใสบริสุทธิ์ได้

๓. การฝึกอบรมตนตามหลักของไตรสิกขา เป็นการฝึกอบรมตนที่เป็นขั้นตอนสืบเนื่อง เริ่มจากรูปธรรมไปหานามธรรม เริ่มจากสิ่งที่ย่อยไปสู่สิ่งที่ยาก

๔. การฝึกอบรมตนตามหลักของไตรสิกขานั้น เป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์ทางร่างกาย วาจา ความคิดเห็น จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญา เป็นการพัฒนาที่กว้างและลึกมากกว่าการศึกษาที่เข้าใจโดยทั่วไป

^{๒๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), หัวใจพระพุทธศาสนา, พุทธจักร, ปีที่ ๖๑ ฉบับที่ ๕ (พฤษภาคม ๒๕๕๐), หน้า ๓.

^{๓๐} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, “มัชฌิมาปฎิปปทา : สายกลางสองมิติ” ในคอลัมน์ ธรรมะได้ธรรมาสน์, ข่าวสด, (๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕), หน้า ๒๕.

๕. การฝึกหัดอบรมตนตามหลักไตรสิกขา เป็นกระบวนการศึกษาที่มีลักษณะบูรณาการ นั้นเพราะองค์ประกอบของหลักไตรสิกขาประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา ทั้ง ๓ อย่างนี้อาศัยกัน และกันทำให้ชีวิตบริสุทธิ์ เพราะเมื่อรักษาศีลดีแล้วก็ต้องประทับประคองตนไว้ด้วยความไม่ ประมาท ก็ต้องรักษาจิตด้วยสติอยู่เสมอ คือ การก้าวเข้าสู่แดนแห่งสมาธิ คือ ความสงบมั่นคงแห่ง จิต อันเป็นอุปกรณ์สำคัญในการใช้ปัญญา เมื่อจิตไม่ฟุ้งซ่าน ไม่สับสน ไม่วุ่นวาย ย่อมใช้ปัญญาได้ อย่างดี ปัญญาที่ใช้บ่อย ๆ ทำให้เฉียบคม ว่องไว พอกพูนมากขึ้น ซึ่งเป็นปัจจัยให้ศีลสมาธิดีขึ้น ด้วย^{๓๑}

ดังนั้นการพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดีงามถูกต้อง ทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็นมรรค เป็นทาง ดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงามของมนุษย์ ต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนเอง เริ่มจากการรักษาศีล เพื่อขัดเกลาพฤติกรรมและการดำเนินชีวิตของตนเองให้บริสุทธิ์ รวมถึงการฝึกหัดการอยู่ ร่วมกันของเพื่อนร่วมงานให้มีความเกื้อกูลต่อกัน และกระบวนการที่สำคัญในการศึกษาต้องพัฒนา ตนเองให้บริบูรณ์ด้วยศีล บริบูรณ์ด้วยสมาธิ และบริบูรณ์ด้วยปัญญาเพื่อพัฒนาตนเองและสังคม ไปสู่เป้าหมายสูงสุดในปัจจุบันและอนาคต^{๓๒}

สรุปความว่า ไตรสิกขา ก็คือสิกขา ๓ หมายถึง ข้อสำหรับศึกษา การศึกษาข้อปฏิบัติที่ พึงศึกษาการฝึกฝนอบรมตนในเรื่องที่พึงศึกษา ๓ อย่างคือ

๑) อธิศีลสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางประพฤติกาย วาจา อย่างสูง คือ ศึกษาเรื่องศีล อบรมปฏิบัติให้ถูกต้องดีงาม ให้ถูกต้องตามหลักจตุศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ตลอด ถึงปฏิบัติอยู่ในหลักอินทริยสังวร สติสัมปชัญญะ และสันโดษ

๒) อธิจิตตสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกหัดอบรมจิตเพื่อให้เกิดสมาธิ คือศึกษาเรื่องจิต อบรมจิตให้สงบมั่นคงเป็นสมาธิ เกิดความสงบมั่นคงแห่งจิต อันเป็นอุปกรณ์สำคัญในการใช้ ปัญญา เมื่อจิตไม่ฟุ้งซ่าน ไม่สับสน ไม่วุ่นวายย่อมใช้ปัญญาได้เป็นอย่างดี

๓) อธิปัญญาสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกหัดอบรมปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งไตร ลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คือ ศึกษาเรื่องปัญญาในการอบรมตนให้เกิดปัญญาแจ่มแจ้ง เพื่อ พัฒนาตนเองและสังคมไปสู่เป้าหมายสูงสุดในปัจจุบันและอนาคต

^{๓๑} สุมน อมรวิวัฒน์, การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินติ้งเฮาส์, ๒๕๓๐), หน้า ๔๔ – ๔๕

^{๓๒} ระวี ภาวิไล, หัวใจของศาสนาพุทธ, (บทความเสนอในการประชุมทางวิชาการ เรื่อง หัวใจ ของศาสนา), ธรรมสถาน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๑๗-๑๘ กรกฎาคม ๒๕๒๘.

๒.๒.๓ ความสำคัญของไตรสิกขา

ไตรสิกขานั้นเป็นกระบวนการที่สำคัญ ในการพัฒนามนุษย์เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ซึ่งเนื้อหาสาระที่สำคัญของไตรสิกขานั้นได้สอดแทรกอยู่ในหลักธรรมต่างๆ เป็นกระบวนการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์ขั้นพื้นฐานในการฝึกพฤติกรรมที่ดีของมนุษย์ให้ดียิ่งขึ้น ดังที่แสดงในปฐมสิกขาสูตร ว่าภิกษุผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำพอประมาณในสมาธิ และปัญญา ย่อมสามารถบรรลुเป็นพระโสดาบัน หรือเป็นพระสกทาคามี ขณะที่ภิกษุผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล และสมาธิทำพอประมาณในปัญญา ย่อมสามารถบรรลुเป็นพระอนาคามี ส่วนภิกษุผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล สมาธิ ปัญญา ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งปวง^{๓๓} ไตรสิกขานี้เรียกเป็น พหุลัทธมิกถา คือ คำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงบ่อยและมีพุทธพจน์แสดงความต่อเนื่องกันของกระบวนการฝึกอบรมที่เรียกว่า ไตรสิกขา ดังนี้ “ศีลเป็นอย่างนี้ สมาธิเป็นอย่างนี้ ปัญญาเป็นอย่างนี้ สมาธิที่ศีลบ่มแล้วย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปัญญาที่สมาธิบ่มแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตที่ปัญญาบ่มแล้วย่อมหลุดพ้นจากอาสวะโดยสิ้นเชิง คือ จากกามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ^{๓๔}

พุทธทาสภิกขุ^{๓๕} กล่าวถึงความสำคัญของการศึกษาไว้ พอสรุปได้ว่า การจัดการศึกษาทุกอย่างให้เสริมสร้างมนุษยธรรม ความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง ไม่มีปัญหาแก่ฝ่ายใด จัดการศึกษาทุกอย่างให้เสริมสร้างมนุษยธรรมคือสร้างมนุษยธรรมขึ้นมา แล้วเสริมมนุษยธรรมให้ก้าวหน้าก้าวหน้าไปนับตั้งแต่ว่า ละสังฆาตญาณอย่างสัตว์แล้วก็มีความคิดนึกอย่างมนุษย์ ก็เป็นมนุษยธรรมก็ส่งเสริมให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ดังนั้นเป้าหมายของการศึกษา ก็คือการพัฒนามนุษยธรรมให้มันมาในทิศ ทางที่ถูกต้อง คือละอหังการ มมังการ ละความเห็นแก่ตัว กิเลสไม้อาจจะเกิด บุคคลก็จะมีสันติสุข สังคมก็จะมีสันติภาพ นี่คือเป้าหมายของการศึกษาสอดคล้องกับพระเทพโศภณ (ประยูร ธรรมจิตโต) ได้กล่าวถึงความสำคัญของไตรสิกขา ว่าการศึกษา หมายถึง การเรียนรู้เพื่อเป็นมนุษย์ที่เต็มบริบูรณ์ เพราะได้รับการพัฒนาทั้งทางกายและทางจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีจิตใจที่เปี่ยมด้วยปัญญา จึงเป็นอิสระหลุดพ้นจากการบีบคั้นของอำนาจกิเลสตัณหา^{๓๖} เพราะมนุษย์ทุกคนที่เกิดมาต่าง

^{๓๓} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๓/๓๑๒ – ๓๑๔.

^{๓๔} พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตโต) พุทธธรรม(ฉบับปรับปรุงและขยายความ), ครั้งที่ ๑๕, (สำนักพิมพ์ สหธรรมิก, กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๒), หน้า ๖๐๔.

^{๓๕} พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาสมบูรณ์แบบ : คือวงกลมที่คุ้มครองโลกถึงที่สุด, (กรุงเทพมหานคร : อุษากการพิมพ์, ธันวาคม ๒๕๔๕), หน้า ๒๐๕-๒๐๖.

^{๓๖} พระเทพโศภณ (ประยูร ธรรมจิตโต), ทิศทางการศึกษาไทย พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๔๑-๔๒.

ต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อมีชีวิตอยู่ต่อไป เพื่อให้ตัวเองอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และไม่สร้างปัญหาให้กับสังคม ไม่เบียดเบียนกันทั้งทางกาย วาจา ในการดำเนินชีวิตนั้นแต่ละคนก็มีวิธีการในการดำรงชีวิตที่แตกต่างกันออกไปขณะเดียวกันทุกคนก็มีศักยภาพที่สามารถที่จะฝึกฝนอบรมตนเองให้ดำรงชีวิตอยู่อย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ มีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขและหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ ด้วยการศึกษาศาสตร์และปฏิบัติไตรสิกขา คือ สีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเมื่อก้าวโดยเนื้อหาแล้วไตรสิกขาก็ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ นั่นเอง ที่พระพุทธเจ้าได้วางหลักการนี้เอาไว้ให้กับทุกคนได้ฝึกฝนตนเองเพื่อดับทุกข์^{๓๗}

ในการพัฒนาชีวิตตามวิธีการแบบไตรสิกขาหรือการศึกษาศาสตร์แบบฝึกหัดตนให้เกิด สีล สมาธิ ปัญญา นี้ ถ้าหากสามารถฝึกปฏิบัติได้ถูกต้องตามหลักการของ “การฝึกสมาธิ” แต่เพียงประการเดียว ก็อาจสามารถพัฒนาจิตใจให้เกิดคุณสมบัติครบ ๓ ประการ (ฝึกหนึ่งได้ครบสาม) ได้ คือ ได้ทั้ง สีล สมาธิ และปัญญาไปพร้อมกัน เพราะสีล สมาธิ และปัญญา ล้วนกำเนิดจากแหล่งเดียวกัน คือ จิตใจ^{๓๘} การศึกษาหรือการเรียนรู้ในวิชาการต่างๆจะเป็นศาสตร์หรือศิลปสมัยเก่าหรือสมัยใหม่ รวมทั้งที่เป็นเทคโนโลยี หรือนวัตกรรมใดๆในโลกปัจจุบัน หากพิจารณาให้ดีแล้วย่อมสังเคราะห์ลงได้ใน “ไตรสิกขา” นี้ทั้งหมด เช่น วิชาการที่เกี่ยวกับการกระทำหรืออาชีพก็ลงได้ในหมวด สีล วิชาการที่เกี่ยวกับการใช้สติปัญญาหรือความคิดก็ลงได้ในหมวด ปัญญา ส่วนที่เป็นหมวดสมาธินั้นก็ยังเป็นพลังยืนยันเป็นรองรับให้การปฏิบัติในหมวดสีลและหมวดปัญญาลำบากสำเร็จได้ด้วยดีและถูกต้องตรงตามทิศทางและเป้าหมาย^{๓๙} เพื่อที่จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมด้วยความสุขสงบต่อไป

สรุปได้ว่า ความสำคัญของไตรสิกขามีอยู่สามด้าน คือ

๑. ไตรสิกขาเป็นหลักธรรมใหญ่เพื่อกำจัดกิเลสของภิกษุและบุคคลทั้งหลาย
๒. ไตรสิกขาเป็นรากฐานของพระวินัย
๓. ไตรสิกขาเป็นกระบวนการฝึกพัฒนามนุษย์ เป็นกระบวนการพื้นฐานในการฝึกพฤติกรรมที่ดีของมนุษย์ให้ดียิ่งขึ้น

^{๓๗} พระมหารุ่ง ปญฺญาวุฑฺโฒ (แรกชำนาญ) “การศึกษาเชิงวิเคราะห์สถานภาพ คุณสมบัติ และบทบาท ของพระโสดาบันในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗)

^{๓๘} สุภาส เครือเนตร, ปฏิรูปการศึกษาศาสนหลักศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๓-๑๐๔.

^{๓๙} พระเทพเวที(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๓๓๑.